

किटकनाशकांमुळे जनावरांमध्ये होणारी विषबाधा

बाह्य परोपजीवींचे नियंत्रण करण्याची फार मोठी समस्या आज पशुपालकांसमोर आहे. त्यासाठी बाजारात विविध प्रकारची कीटकनाशके उपलब्ध आहेत, परंतु त्याचा वापर चुकीच्या पद्धतीने किंवा योग्य प्रमाणात न केल्यास बन्याच जनावरांमध्ये विषबाधा होते. वेळेत उपचार न केल्यास जनावरांचा मृत्यू होऊन आर्थिक नुकसान होते. जनावरांमध्ये होणारी ही विषबाधा होऊन येण्याचा मार्गदर्शनानुसारच फवारणी करावी.

बाह्य परोपजीवींमुळे जनावरांमध्ये अनेक प्रकारच्या समस्या उद्भवतात. दुभत्या जनावरांचे दूध कमी होणे, वासरांची वाढ कमी होणे, हगवण लागणे असे दुष्परिणाम दिसतात. तेव्हा जनावरांचे व्यवस्थापन करताना त्यांच्या अंगावरील गोचीड, गोमाशया व इतर बाह्य परोपजीवींचे वेळीच नियंत्रण करणे खूप गरजेचे आहे. तसेच काही परोपजीवी रोगांचा प्रसार करतात. त्यामध्ये महत्वाचे म्हणजे गोचीड ताप (थायलेरियोसिस), बॅबेसिओसिस (रक्त लघवी) इत्यादी रोगांमुळे पशुधनाचा मृत्यू होण्याचे प्रमाण अधिक आहे.

जनावरांमध्ये बाह्य परोपजीवींचे नियंत्रण करण्यासाठी चार प्रकारची कीटकनाशके उपलब्ध आहेत.

- १) आॅर्गेनोक्लोरिन. उदा. ऑल्ड्रिन, डायल्ड्रीन
- २) आॅर्गेनोफॉस्फेट. उदा. क्लोरपायरिफॉस, डायक्लोरब्हॉस, मॅलॅथिअॉन, ट्रायझोफॉस इत्यादी.
- ३) कार्बामिटस. उदा. कार्बारिल, अल्डीकार्ब इत्यादी.
- ४) पायरेथ्रॉइड. उदा. सायपरमेश्वीन इत्यादी.

टीप : पशुवैद्यकीय तज्ज्ञांचे मार्गदर्शन घेऊन प्रमाण ठरवूनच कीटकनाशकांची फवारणी करावी.

जनावरांना या कारणांनी होऊ शकते विषबाधा :

- १) अनवधानाने/अपघाताने जनावरे या कीटकनाशकांच्या संपर्कात आल्यास.
- २) पिकांवर फवारणी केलेली असताना असे पीक जनावरांनी खाल्ल्यास.
- ३) फवारणी केलेल्या शेतातील पाणी प्यायल्यामुळे.

प्रकाशन

- ४) धान्याला कीडनाशक लावलेले असल्यास आणि तसे धान्य जनावरांनी खाल्ल्यास.
- ५) कीडनाशक वापरलेल्या बकेटमध्ये किंवा टोपलीमध्ये जनावरांना चारा, पाणी दिल्यास.
- ६) कीटकनाशकांचे रिकामे डबे जनावरांनी चाटल्यास.
- ७) कधी कधी कीटकनाशके व जनावरांचे खुराक खाद्य एकाच ठिकाणी साठवले जाते. अशावेळी कीटकनाशकांचे काही अंश डबे गळतीमुळे खाद्यात मिसळले जातात आणि अशा प्रकारे साठविलेले खुराक जनावरांनी खाल्ल्यास.
- ८) पिण्याच्या पाण्याच्या ठिकाणी उदा. नदी, ओढे, नाले इत्यादी ठिकाणी फवारणी केलेल्या शेतातील पाणी झिरपून येते आणि पाणी दूषित होते. असे पाणी जनावरांनी प्यायल्यास.
- ९) जनावरांच्या अंगावरील गोचीड, गोमाशया यांचा नायनाट करण्यासाठी पिकांसाठी आणलेल्या कीडनाशकांचा वापर केल्यास.

विषबाधा लक्षणे :

ऑर्गॉनोक्लोरिन या प्रकारच्या कीटकनाशकाची विषबाधा झाल्यास...

- जनावरांच्या शारीरिक हालचालींमध्ये बदल होतो. उदा. जनावरे रागीट बनतात.
- न दिसणाऱ्या वस्तूवर जनावरे उळ्या मारतात.
- जनावरे भिंतीवर चढण्याचा प्रयत्न करतात.
- जनावरे वेडसर झाल्यासारखी वागतात.
- जनावरांना हात लावल्यास ती थकल्यासारखी करतात.
- ताप वाढतो.
- जनावरे थरथर कापतात.
- काही जनावरांमध्ये लाळ गळते, डोळे मोठे होतात.

ऑर्गॉनोफॉस्फेटमुळे दिसणारी लक्षणे :

- जनावरांच्या तोंडाला फेस भरपूर प्रमाणात येतो. डोळ्यांतून पाणी वाहते. घाम येतो, हगवण लागते, डोळे बारीक होतात. श्वासोच्छ्वास घेण्यास त्रास होतो.
- कार्बामेटमुळे विषबाधा झाल्यास दिसणारी लक्षणे ही सर्वसाधारणपणे ऑर्गॉनोफॉस्फेटमुळे दिसणाऱ्या लक्षणांसारखीच असतात.

विषबाधा झाल्यास करावयाचे प्रथमोपचार :

- फवारणी केलेले पीक किंवा दूषित पाणी प्यायल्यामुळे विषबाधा झाली असल्यास ते तत्काळ जनावरांपासून काढून घ्यावे.
- जर जनावरांच्या अंगावर किटकनाशके फवारल्यामुळे विषबाधा झाली असेल तर तात्काळ जनावरांचे अंग स्वच्छ पाण्याने धुऊन घ्यावे.
- त्वारीत जवळच्या पशुवैद्यकाला बोलवून पुढील उपचार करून घ्यावा.

कीटकनाशके जनावरांच्या अंगावर वापरताना घ्यावयाची काळजी :

- बाह्य परोपजीर्वीचे नियंत्रण करण्यासाठी कीटकनाशकांचा वापर त्यांच्यासोबत आलेली माहितीपत्रिका वाचून काटेकोरपणे करावा. कारण ती सर्व कीटकनाशके फार विषारी असतात. त्यामुळे त्यांचे प्रमाण घेताना योग्य घ्यावे.
- शेतातील पिकांवरील कीटकनाशके जनावरांच्या अंगावर फवारण्यासाठी वापरू नयेत. त्यासाठी खास जनावरांसाठी उपलब्ध असलेली कीटकनाशके योग्य त्या दुकानातून खरेदी करून तीच वापरावीत. काही शेतकरी पिकांवरील कीटकनाशकांचा वापर जनावरांसाठी करतात. अशावेळी जनावरांमध्ये विषबाधा होऊन जनावरे मृत्यू पावतात.
- कोणतीही दोन कीटकनाशके एकत्र मिसळून ती जनावरांसाठी वापरू नयेत.
- जनावरे आजारी असताना त्यांच्या अंगावर कीटकनाशकाची फवारणी करू नये.
- गाभण जनावरे किंवा दुभत्या जनावरांमध्ये वापरण्यासाठी शिफारस केलेलीच कीटकनाशके वापरावीत.
- जनावरांच्या अंगावर जखमा असताना कोणत्याही प्रकारची कीटकनाशके फवारू नयेत, कारण अशा जखमांमधून कीटकनाशक शरीरात जातात आणि त्यामुळे विषबाधा होते.
- कधीकधी शेतकरी गोचीड, गोमाशया नियंत्रणासाठी कीटकनाशक पावडरचा अयोग्य वापर करतात. अशावेळी ही पावडर शरीरात शोषली जाते. त्यामुळे जनावरांना विषबाधा होते.
- जनावरांच्या अंगावर कीटकनाशकांची फवारणी किंवा पावडर लावली असता जनावरांच्या तोंडाला मुस्के घालावे जेणेकरून जनावर अंगावरील द्रावण चाटणार नाही. नंतर एक-दोन तासांनंतर जनावरांचे अंग साबण, पाण्याने स्वच्छ करावे.
- पिकांवरील कीटकनाशक फवारणीचा पंप जनावरांच्या अंगावर फवारणी करण्यासाठी वापरू नये.
- कीटकनाशके ही व्यवस्थित ठेवावीत, जेणेकरून ती लहान मुलांच्या हाताला किंवा जनावर चाटणार नाही अशा ठिकाणी ठेवावीत.
- कीटकनाशके वापरल्यानंतर रिकामे डबे व्यवस्थित खोल खड्ड्यात पुरावेत.
- कोणत्याही कीटकनाशक फवारणीमुळे जनावरांना विषबाधा झाल्यास तत्काळ पशुवैद्यकांकडून उपचार करून घ्यावेत.
- अशाप्रकारे काळजी घेतल्यास जनावरांतील विषबाधा व मृत्यूचे प्रमाण कर्मी करता येऊ शकते.

*** मार्गदर्शक ***

www.mafsu.in

www.knpcvs.in

**कर्नल प्रा. (डॉ.) ए. एम. पातुरकर
मा. कुलगुरु, मपमविवि, नागपुर**

डॉ. एस. व्ही. उपाध्ये
अधिष्ठाता, पशुविज्ञान विद्याशाखा,
मपमविवि, नागपुर

डॉ. एन. व्ही. कुरकुरे
संचालक संशोधन,
मपमविवि, नागपुर

डॉ. ए. यु. भिकाने
संचालक विस्तार शिक्षण,
मपमविवि, नागपुर

डॉ. व्ही. डी. आहेर
सहयोगी अधिष्ठाता
क्रांनापापवैम, शिरवळ, जि. सातारा

*** लेखक ***

डॉ. वी. सी. घुरे **डॉ. व्ही. व्ही. करंडे**
पशुआौषध व विषशास्त्र विभाग
क्रांतीसिंह नाना पाटील पशुवैद्यकीय महाविद्यालय, शिरवळ

डॉ. स्मिता आर. कोल्हे
संशोधन प्रकल्प प्रमुख, पशुवैद्यकीय व पशुसंवर्धन विस्तार शिक्षण विभाग
क्रांनापापवैम, शिरवळ, जि. सातारा

*** संकलन ***